

Πως να ξεκινήσουμε από την αρχή

του Slavoj Žižek (Μετάφραση Ελένη Βουγιουκλάκη)

Στο υπέροχο, σύντομο κείμενο «Σημειώσεις ενός Εκδότη» - γραμμένο τον Φεβρουάριο του 1922 όταν οι Μπολσεβίκοι, αφού είχαν κερδίσει τον εμφύλιο ενάντια σε όλες τις πιθανότητες, έπρεπε να καταφύγουν στη Νέα Οικονομική Πολιτική (ΝΟΠ) και να επιτρέψουν έναν ευρύτερο ρόλο στην οικονομία της αγοράς και την ιδιωτική περιουσία - ο Λένιν χρησιμοποιεί την αναλογία ενός ορειβάτη που υποχωρεί στην πρώτη του προσπάθεια να φτάσει στην κορυφή, για να περιγράψει τι σημαίνει η υποχώρηση σε μία επαναστατική διαδικασία, και πως μπορεί να γίνει χωρίς να προδοθεί οπορτουριστικά ο σκοπός.

Ας φανταστούμε έναν άνθρωπο που ανεβαίνει ένα πολύ ψηλό, απότομο και έως τώρα ανεξερεύνητο βουνό. Ας υποθέσουμε ότι έχει ξεπεράσει ανυπέρβλητες δυσκολίες και κινδύνους και ότι έχει καταφέρει να φτάσει ψηλότερα από κάθε άλλον, χωρίς ακόμα να έχει φτάσει στην κορυφή. Βρίσκει τον εαυτό του σε μία κατάσταση, όπου δεν είναι απλά δύσκολο και επικίνδυνο να ακολουθήσει το μονοπάτι που διάλεξε, αλλά πραγματικά αδύνατο.¹

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, γράφει ο Λένιν:

Αναγκάζεται να γυρίσει πίσω, να κατέβει, να βρει ένα άλλο μονοπάτι, ίσως μακρύτερο, άλλα τέτοιο που θα του επιτρέψει να φτάσει στην κορυφή. Η κατάβαση από το ύψος στο οποίο κανείς ποτέ δεν έφτασε πριν από αυτόν αποδεικνύεται δυσκολότερη και πιο επικίνδυνη από την ανάβαση για τον φανταστικό μας ορειβάτη. Είναι πιο εύκολο να γλιστρίσει, δεν είναι τόσο εύκολο να διαλέξει σταθερά σημεία, δεν υπάρχει ο ενθουσιασμός που αισθάνεται κανείς όταν ανεβαίνει, όταν προχωράει κατευθείαν προς το στόχο του. Πρέπει να δεθεί με ένα σκοινί, να σπαταλήσει ώρες για να φτιάξει με τη σκαπάνη του τα κατάλληλα σταθερά σημεία για να δέσει το σκοινί του. Πρέπει να κινηθεί με ρυθμούς σαλιγκαριού, και να γυρίσει προς τα πίσω, απομακρυνόμενος από τον στόχο του. Και δεν γνωρίζει που θα τελειώσει η επικίνδυνη και επίπονη κατάβαση, ή εάν υπάρχει μία σχετικά ασφαλής παράκαμψη από την οποία θα καταφέρει σίγουρα, γρήγορα και απευθείας να ανέβει στην κορυφή.

Θα ήταν φυσικό για έναν ορειβάτη σε αυτήν την κατάσταση να νιώσει «σε κάποιες στιγμές απελπισία». Πιθανότατα, αυτές οι στιγμές θα ήταν περισσότερες και συγχρόνως λιγότερο υποφερτές, εάν μπορούσε να ακούσει τις φωνές αυτών που βρίσκονται κάτω, που «μέσω τηλεσκοπίου και από ασφαλή απόσταση, παρακολουθούν την κατάβαση»: «Οι φωνές ηχούν χαιρέκακα. Δεν κρύβονται, γελούν μοχθηρά και φωνάζουν: Θα πέσει! Του αξίζει, του τρελού!». Άλλοι προσπαθούν να κρύψουν την ύπουλη χαρά τους, συμπεριφερόμενοι όπως ο Ιούδας Γκολόβλντοφ, ο περιβόητα υποκριτικός τσιφλικάς στο μυθιστόρημα του Σάλτικοφ-Σεντρίν Η Οικογένεια Γκολόβλντοφ

Γκρινιάζουν και σηκώνουν το βλέμμα με θλίψη στον ουρανό, σαν να λένε: Μας θλίβει βαθιά να βλέπουμε ότι οι φόβοι μας επιβεβαιώνονται! Δεν ζητήσαμε εμείς, που ξοδέψαμε όλη μας τη ζωή να σχεδιάζουμε συνετά την χαρτογράφηση του βουνού, την αναβολή της ανάβασης έως ότου ολοκληρωθεί το σχέδιό μας; Και αν αντιταχθήκαμε έντονα στο μονοπάτι που αυτός ο τρελός τώρα εγκαταλείπει (Κοίτα, κοίτα, γύρισε πίσω! Κατεβαίνει! Ένα μόνο βήμα του παίρνει ώρες προετοιμασίας! Και όμως, προπηλακιστήκαμε έντονα, όταν ξανά και ξανά απαιτούσαμε προσοχή και σύνεση!), αν με πάθος λογοκρίναμε αυτόν τον τρελό και προειδοποιήσαμε τους πάντες να μην τον μιμηθούν, ούτε να τον βοηθήσουν, το κάναμε μόνο

εξαιτίας της αφοσίωσής μας στο μεγάλο σχέδιο της χαρτογράφησης του βουνού, και με σκοπό να εμποδίσουμε την απαξίωση του.

Ευτυχώς, συνεχίζει ο Λένιν, ο φανταστικός ορειβάτης μας δεν μπορεί να ακούσει τις φωνές των «αληθινών φίλων» της ιδέας της ανάβασης. Αν μπορούσε, «πιθανότατα θα του προκαλούσαν ναυτία» - «και λέγεται ότι η ναυτία δεν βοηθάει να έχει κανείς καθαρό μυαλό και σίγουρο βήμα, ειδικά στα μεγάλα ύψη».

Φυσικά, μία μεταφορά δεν είναι μία απόδειξη: «κάθε αναλογία είναι ανεπαρκής». Ο Λένιν στη συνέχεια αρθρώνει την πραγματική κατάσταση στην οποία βρίσκεται η νεοσύστατη σοβιετική δημοκρατία:

Το προλεταριάτο στη Ρωσία ανυψώθηκε τρομερά κατά την επανάστασή του, όχι μόνο αν το συγκρίνει κανείς με το 1789 και το 1793, αλλά ακόμα και με το 1871. Πρέπει να καταγράψουμε ό,τι καταφέραμε και ό,τι δεν καταφέραμε με όση νηφαλιότητα, καθαρότητα και σαφήνεια είναι δυνατόν. Αν το κάνουμε αυτό θα μπορέσουμε να κρατήσουμε το μυαλό μας καθαρό, δεν θα υποφέρουμε από ναυτία ή παραισθήσεις και δεν θα απελπιζόμαστε.

Αφού παραθέσει τις επιτυχίες του Σοβιετικού κράτους μέχρι το 1922, ο Λένιν εξηγεί τι δεν έχει γίνει:

Αλλά δεν έχουμε ακόμα χτίσει ούτε καν τα θεμέλια της σοσιαλιστικής οικονομίας, και οι εχθρικές δυνάμεις του ετοιμοθάνατου καπιταλισμού μπορούν ακόμα να μας εμποδίσουν. Πρέπει να το εκτιμήσουμε καθαρά αυτό και ειλικρινά να το παραδεχτούμε. Γιατί δεν υπάρχει τίποτα πιο επικίνδυνο από τις ψευδαισθήσεις (και τον ίλιγγο, ιδιαίτερα στα μεγάλα ύψη). Και δεν υπάρχει απολύτως τίποτα το φοβερό, τίποτα που να δικαιολογεί την παραμικρή μελαγχολία, στην παραδοχή αυτής της πικρής αλήθειας. Γιατί πάντοτε τονίζαμε και επαναλαμβάναμε τη βασική αλήθεια του Μαρξισμού - ότι για τη νίκη του σοσιαλισμού είναι αναγκαία η συντονισμένη προσπάθεια των εργατών αρκετών ανεπτυγμένων κρατών. Είμαστε ακόμα μόνοι μας σε μία καθυστερημένη χώρα, μία χώρα που καταστράφηκε περισσότερο από άλλες, αλλά έχουμε καταφέρει πολλά.

Επιπλέον, σημειώνει ο Λένιν, “διατηρήσαμε ακέραιο τον στρατό των επαναστατικών προλεταριακών δυνάμεων, την τακτική του επιδεξιότητα. Κρατήσαμε τα μυαλά μας καθαρά και μπορούμε νηφάλια να υπολογίσουμε που, πότε και πόσο να οπισθοχωρήσουμε (ώστε να εφορμήσουμε ακόμα μακρύτερα). Και που, πότε και πως να δουλέψουμε για να αλλάξουμε ό,τι δεν έχει ακόμα τελειώσει.” Και συμπεραίνει:

Είναι καταδικασμένοι οι Κομμουνιστές που φαντάζονται ότι είναι δυνατόν να ολοκληρωθεί ένα τέτοιο συγκλονιστικό εγχείρημα, όπως η βάση των θεμελίων της σοσιαλιστικής οικονομίας, χωρίς να γίνουν λάθη, χωρίς υποχωρήσεις, χωρίς πολυάριθμες τροποποιήσεις στο μισοτελειωμένο και στο λάθος καμωμένο. Οι Κομμουνιστές που δεν έχουν παραισθήσεις, που δεν αφήνουν χώρο στην απόγνωση, που διατηρούν τη δύναμη και την ευελιξία «να αρχίζουν από την αρχή» ξανά και ξανά όταν προσεγγίζουν ένα τόσο δύσκολο εγχείρημα, δεν είναι καταδικασμένοι (και κατά πάσα πιθανότητα δεν θα αφανιστούν).

Απότυχε καλύτερα

Ο Λένιν εδώ, σαν καλός Μπεκετιανός, προμηνύει τη φράση από το *Worstward Ho* : «Προσπάθησε πάλι. Απότυχε πάλι. Απότυχε καλύτερα.»² Η κατακλείδα του – να αρχίζει κανείς πάλι από την αρχή – μας κάνει ξεκάθαρο ότι δεν μιλάει απλώς για μία επιβράδυνση και ενίσχυση αυτού που ήδη έχει επιτευχθεί, αλλά για κατάβαση στο σημείο εκκίνησης: πρέπει κανείς να ξεκινά από την αρχή, όχι από εκεί που κατάφερε μέχρι τώρα να φτάσει. Στην ορολογία του Κίρκεγκαρντ, η επαναστατική διαδικασία δεν είναι μία σταδιακή πρόοδος, αλλά μία επαναλαμβανόμενη κίνηση, μία κίνηση επανάληψης της αρχής, ξανά και ξανά.

Ο Γκέοργκ Λούκατς έκλεισε το προ-μαρξιστικό αριστούργημά του *Η Θεωρία του Μυθιστορήματος* με τη διάσημη πρόταση: «Το ταξίδι τελείωσε, το ταξίδι τώρα αρχίζει.» Αυτό είναι που συμβαίνει τη στιγμή της ήττας: το ταξίδι μιας συγκεκριμένης επαναστατικής εμπειρίας τελειώνει, αλλά το πραγματικό ταξίδι, το έργο της επιστροφής στην αρχή, μόλις ξεκινάει. Αυτή η ηθελημένη υπαναχώρηση πάντως δεν συνεπάγεται με κανέναν τρόπο ένα μη-δογματικό άνοιγμα προς τους άλλους, μία παραδοχή προς τους πολιτικούς ανταγωνιστές: «Εμείς κάναμε λάθος, εσείς σωστά μας προειδοποιούσατε, ας ενώσουμε τώρα τις δυνάμεις μας». Αντιθέτως, ο Λένιν επιμένει ότι σε τέτοιες στιγμές είναι απαραίτητη η μέγιστη πειθαρχία. Απευθυνόμενος στο Εντέκατο Συνέδριο του Κόμματος των Μπολσεβίκων μερικούς μήνες μετά, τον Απρίλιο του 1922, υποστήριζε:

Όταν ένας ολόκληρος στρατός (μιλάω με την μεταφορική έννοια) υποχωρεί, δεν μπορεί να έχει το ίδιο ηθικό όπως όταν προελαύνει. Σε κάθε βήμα του, βρίσκουμε ένα αίσθημα θλίψης... Εκεί βρίσκεται ο σοβαρός κίνδυνος. Είναι πολύ δύσκολο να υποχωρήσεις μετά από μία νικηφόρα προέλαση, επειδή οι σχέσεις είναι τελείως διαφορετικές. Κατά τη νικηφόρα προέλαση, ακόμα και αν η πειθαρχία χαλαρώσει, ο καθένας προχωράει με τον τρόπο του. Κατά την υποχώρηση, όμως, η πειθαρχία οφείλει να είναι περισσότερο συνειδητή και είναι εκατό φορές πιο αναγκαία, επειδή, όταν ένας ολόκληρος στρατός υποχωρεί, δεν ξέρει ούτε βλέπει που πρέπει να σταματήσει. Βλέπει μόνο υποχώρηση. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, λίγες πανικοβλημένες φωνές είναι αρκετές για να προκαλέσουν ποδοβολητό. Ο κίνδυνος εδώ είναι τεράστιος. Όταν ένας πραγματικός στρατός υποχωρεί, έχει τα όπλα του σε ετοιμότητα. Και όταν μία τακτική υποχώρηση εκφυλίζεται σε άτακτη, δίνεται ορθά η εντολή για πυροβολισμούς.

Οι συνέπειες αυτής της στάσης ήταν ξεκάθαρες για τον Λένιν. Απαντώντας στα «κηρύγματα» των Μενσεβίκων και των Σοσιαλιστών Επαναστατών για τη ΝΟΠ – «Η επανάσταση έχει πάει πολύ μακριά. Εμείς λέγαμε πάντα αυτό που εσείς λέτε τώρα, επιτρέψτε μας να το επαναλάβουμε» - λέει στο Εντέκατο Συνέδριο του Κόμματος:

Τους απαντάμε: Επιτρέψτε μας να σας στείλουμε στο εκτελεστικό απόσπασμα για αυτό που λέτε. Είτε αποφεύγετε να εκφράζετε τις απόψεις σας, ή, αν επιμένετε να εκφράζετε δημόσια τις πολιτικές σας θέσεις κάτω από αυτές τις συνθήκες, τώρα που η θέση μας είναι πολύ πιο δύσκολη από τότε που οι λευκοφρουροί μας επιτίθονταν απευθείας, τότε θα πρέπει να κατηγορήσετε μόνο τους εαυτούς σας, αν σας συμπεριφερθούμε όπως στους χειρότερους και πλέον ολέθριους λευκοφρουρούς.³

Παρολαυτά, αυτός ο «κόκκινος τρόμος» θα πρέπει να διαχωρισθεί από τον σταλινικό «ολοκληρωτισμό». Στα απομνημονεύματά του ο Σάντορ Μάрай δίνει έναν ακριβή ορισμό αυτής της διαφοράς.⁴ Ακόμα και στις πλέον βίαιες φάσεις την λενινιστικής δικτατορίας, όταν αυτοί που εναντιώνονταν στην επανάσταση στερούνταν βάνουσα το δικαίωμά τους στη (δημόσια ελεύθερη) έκφραση, δεν στερούνταν το δικαίωμά τους στη σιωπή: τους

επιτρεπόταν να αποσυρθούν στην εσωτερική τους εξορία. Εδώ είναι χαρακτηριστικό ένα επεισόδιο από το φθινόπωρο του 1922 όταν, με την παρότρυνση του Λένιν, οι Μπολσεβίκοι οργάνωναν το περιβόητο «Ατμόπλοιο των Φιλοσόφων». Όταν έμαθε ότι ένας παλιός Μενσεβίκος ιστορικός, που βρισκόταν στη λίστα με τους διανοούμενους προς εξορία, είχε αποτραβηχτεί στην ιδιωτική του ζωή περιμένοντας τον θάνατο εξαιτίας μιας βαριάς αρρώστιας, ο Λένιν όχι μόνο τον αφαίρεσε από τη λίστα, αλλά έδωσε διαταγή να του δωθούν επιπλέον κουπόνια φαγητού. Η εχθρότητα του Λένιν σταματούσε, μόλις ο εχθρός αποσυρόταν από τον πολιτικό αγώνα.

Για τον σταλινισμό, όμως, ακόμα και αυτή η σιωπή αντηχούσε. Όχι μόνο υπήρχε η απαίτηση από τις μάζες να δείχνουν την υποστήριξη τους παρακολουθώντας μεγάλες δημόσιες συγκεντρώσεις, αλλά καλλιτέχνες και επιστήμονες έπρεπε επίσης να συμβιβαστούν συμμετέχοντας ενεργά, υπογράφοντας επίσημες διακηρύξεις ή δείχνοντας επιφανειακή αφοσίωση στον Στάλιν και τον επίσημο μαρξισμό. Αν στη δικτατορία του Λένιν μπορούσε κανείς να εκτελεσθεί για αυτά που έλεγε, σε αυτήν του Στάλιν μπορούσε κανείς να εκτελεσθεί για αυτά που δεν έλεγε. Αυτό ίσχυε μέχρι τέλους: η ίδια η αυτοκτονία, η έσχατη, απελπισμένη απόσυρση σε σιωπή, καταδικαζόταν από τον Στάλιν ως η τελευταία και μεγαλύτερη προδοσία εναντίον του Κόμματος. Αυτή η διάκριση μεταξύ λενινισμού και σταλινισμού αντανάκλα τη γενικότερη στάση τους απέναντι στην κοινωνία. Για τον πρώτο, η κοινωνία είναι ένα πεδίο αδυσώπητου αγώνα για δύναμη, ενός αγώνα που αναγνωρίζεται ανοικτά. Για τον δεύτερο ο αγώνας επαναπροσδιορίζεται, μερικές φορές σχεδόν ανεπαίσθητα, σαν μία σύγκρουση μεταξύ της υγιούς κοινωνίας και αυτού του κομματιού που εξαιρείται από αυτήν – των παράσιτων, των εντόμων, των προδοτών που είναι κάτι λιγότερο από άνθρωποι.

Μία σοβιετική διάκριση των εξουσιών;

Ήταν το πέρασμα από τον Λένιν στον Στάλιν αναγκαίο; Η χεγκελιανή απάντηση θα επικαλούταν την αναδρομική αναγκαιότητα: αφού το πέρασμα πραγματοποιήθηκε, από τη στιγμή που ο Στάλιν κέρδισε, ήταν αναγκαίο. Η δουλειά του διαλεκτικού ιστορικού είναι να το συλλάβει «στο γίγνεσθαι του», να αναδείξει όλη την ενδεχομενικότητα ενός αγώνα που θα μπορούσε να είχε τελειώσει διαφορετικά, όπως προσπάθησε να κάνει ο Μοσέ Λεβίν στο Η Τελευταία Μάχη του Λένιν. Αρχικά, ο Λεβίν σημειώνει την επιμονή του Λένιν να έχει κάθε εθνική οντότητα που απάρτιζε το σοβιετικό κράτος πλήρη αυτονομία. Έτσι, δεν προκαλεί έκπληξη ότι ο Στάλιν, σε επιστολή του προς το Πολιτικό Γραφείο στις 22 Σεπτεμβρίου του 1922, κατηγορεί ανοιχτά τον Λένιν για «εθνικό φιλελευθερισμό». Στη συνέχεια, ο Λεβίν τονίζει την έμφαση του Λένιν στη σεμνότητα των στόχων: όχι σοσιαλισμός, αλλά πολιτισμός, καθολική παιδεία, αποτελεσματικότητα, τεχνοκρατία. Συνεργατικές κοινωνίες που θα επέτρεπαν στους αγρότες να γίνουν «καλλιεργημένοι έμποροι» στο πλαίσιο της ΝΟΠ. Προφανώς, αυτή ήταν μία πολύ διαφορετική οπτική από αυτή του «σοσιαλισμού σε μία χώρα». Η σεμνότητα είναι μερικές φορές εντυπωσιακά ανοιχτή: ο Λένιν κοροϊδεύει όλες τις προσπάθειες για «το χτίσιμο του σοσιαλισμού», παίζει επανειλημμένα με το μοτίβο των αδυναμιών του κόμματος, και επιμένει στην αυτοσχεδιαστική φύση της σοβιετικής πολιτικής, μέχρι του σημείου να αναφέρει τη φράση του Ναπολέοντα: “On s'engage...et puis on voit” (Εμπλεκόμαστε... και μετά βλέπουμε).

Η τελική μάχη του Λένιν εναντίον της κρατικής γραφειοκρατίας είναι αρκετά γνωστή. Αυτό που είναι λιγότερο γνωστό, όπως επισημαίνει ο Λεβίν, είναι ότι ο Λένιν προσπαθούσε να

τετραγωνίσει τον κύκλο της δημοκρατίας και της δικτατορίας του κόμματος-κράτους, με την πρότασή του για την δημιουργία ενός νέου κυρίαρχου σώματος, την Επιτροπή Κεντρικού Ελέγχου (ΕΚΕ). Ενώ αναγνώριζε πλήρως τη δικτατορική φύση του σοβιετικού καθεστώτος, επιχείρησε να αποκαταστήσει μία ισορροπία μεταξύ διαφορετικών στοιχείων στην κορυφή του, «ένα σύστημα αμοιβαίου ελέγχου που θα εξυπηρετούσε την ίδια λειτουργία – η σύγκριση εδώ γίνεται μόνο κατά προσέγγιση – με την διάκριση των εξουσιών σε ένα δημοκρατικό καθεστώς». Μία διευρυμένη Κεντρική Επιτροπή (ΚΕ) θα καθόριζε τις γενικές γραμμές της πολιτικής και θα επέβλεπε ολόκληρο τον κομματικό μηχανισμό. Εντός της, η Επιτροπή Κεντρικού Ελέγχου θα:

δρούσε ελεγκτικά ως προς την Κεντρική Επιτροπή και ως προς τα διάφορα παρακλάδια της – το Πολιτικό Γραφείο, τη Γραμματεία, το Οργανωτικό Γραφείο... Η ανεξαρτησία της θα εξασφαλιζόταν από την άμεση σχέση της με το Συνέδριο του Κόμματος, χωρίς τη μεσολάβηση του Πολιτικού Γραφείου και των διοικητικών του οργάνων ή της Κεντρικής Επιτροπής.⁵

Έλεγχοι και ισορροπίες, διαίρεση των εξουσιών, αμοιβαίος έλεγχος – αυτή ήταν η απεγνωσμένη απάντηση του Λένιν στην ερώτηση: ποιός ελέγχει τους ελέγχοντες; Υπάρχει κάτι το ονειρικό, τελείως απατηλό, στην ιδέα της Επιτροπής Κεντρικού Ελέγχου: ένα ανεξάρτητο, εκπαιδευτικό, ελεγκτικό σώμα, με το πλεονέκτημα του «απολίτικου», αποτελούμενο από τους καλύτερους δασκάλους και τεχνοκράτες, για να ελέγχει την «πολιτικοποιημένη» Κεντρική Επιτροπή και τα όργανά της – εν συντομία, μία ουδέτερη αυθεντία που επιτηρεί τα στελέχη του κόμματος. Όλα τα παραπάνω όμως εξαρτώνται από την πραγματική ανεξαρτησία του Συνεδρίου – de facto υπονομευμένη από την απαγόρευση των παρατάξεων, που επέτρεπε στον κορυφαίο κομματικό μηχανισμό να ελέγχει το Συνέδριο και να απορρίπτει τους επικριτές του ως φραξιονιστές. Η αφελής εμπιστοσύνη του Λένιν στους ειδικούς προκαλεί μεγάλη εντύπωση, αν σκεφτούμε ότι προέρχεται από έναν ηγέτη που είχε κατά τα άλλα πλήρη συνείδηση ότι ο πολιτικός αγώνας διαπερνά τα πάντα, πράγμα που δεν επιτρέπει καμία ουδέτερη θέση.

Η διεύθυνση προς την οποία φυσούσε ήδη ο άνεμος είναι προφανής στην πρόταση του Στάλιν το 1922 να ανακηρυχτεί απλά η κυβέρνηση της Ρωσικής Σοβιετικής Ομόσπονδης Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας, κυβέρνηση επίσης των δημοκρατιών της Ουκρανίας, της Λευκορωσίας, του Αζερμπαϊτζάν, της Αρμενίας και της Γεωργίας:

Εάν η απόφαση επικυρωθεί από την Κεντρική Επιτροπή του ΡΚΚ, δεν θα δημοσιευτεί, αλλά θα επικοινωνηθεί στις Κεντρικές Επιτροπές των Δημοκρατιών για να κυκλοφορήσει στα σοβιετικά όργανα, στις Κεντρικές Εκτελεστικές Επιτροπές ή τα Συνέδρια των Σοβιέτ των παραπάνω Δημοκρατιών πριν τη σύγκληση του Πανρωσικού Συνεδρίου των Σοβιέτ, οπού θα ανακοινωθεί ως επιθυμία των ίδιων των Δημοκρατιών.⁶

Έτσι, η αλληλεπίδραση μεταξύ ηγεσίας και βάσης όχι μόνο εξαφανίζεται – με τέτοιο τρόπο ώστε να επιβάλλεται η θέληση της ηγεσίας – αλλά, ακόμα πιο προσβλητικά, παρουσιάζεται ανεστραμμένη: η ΚΕ αποφασίζει την επιθυμία που η βάση θα εκφράσει απέναντι στην ηγεσία.

Διακριτικότητα και Τρόμος

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των έσχατων αγώνων του Λένιν το οποίο μας επισημαίνει ο Λεβίν, είναι η απροσδόκητη επιμονή του στην ευγένεια και τους καλούς τρόπους. Ο Λένιν είχε αναστατωθεί βαθιά από δύο περιστατικά. Σε μία πολιτική αντιπαράθεση, ο απεσταλμένος της Μόσχας στην Γεωργία, Σέργκο Ορντζονικίντζε, είχε επιτεθεί σωματικά σε ένα μέλος του γεωργιανού ΚΚ. Και ο ίδιος ο Στάλιν είχε κακοποιήσει λεκτικά την Κρουπσκάγια (όταν κατάλαβε ότι αυτή έδωσε στον Τρότσκυ το γράμμα του Λένιν που πρότεινε συμφωνία εναντίον του Στάλιν). Το δεύτερο περιστατικό παρακίνησε τον Λένιν να γράψει τη διάσημη έκκληση του:

Ο Στάλιν είναι υπερβολικά αγενής. Αυτό το ελάττωμα, αν και ανεκτό στις σχέσεις μεταξύ των Κομμουνιστών, γίνεται ανυπόφορο σε μία Γενική Γραμματεία. Για αυτό τον λόγο προτείνω στους συντρόφους να βρουν έναν τρόπο να απομακρύνουν τον Στάλιν από αυτήν την θέση και να διορίσουν στη θέση του κάποιον που να διαφέρει από τον σύντροφο, που να είναι δηλαδή περισσότερο ανεκτικός, αφοσιωμένος, πιο ευγενικός και συμπονετικός με τους συντρόφους, λιγότερο ιδιότροπος.⁷

Οι προτάσεις του Λένιν για μία Επιτροπή Κεντρικού Ελέγχου και η έγνοια του για ευγένεια, σε καμία περίπτωση δεν υποδεικνύουν φιλελεύθερη στροφή. Σε επιστολή του την ίδια περίοδο στον Καμένεβ, ξεκάθαρα λέει: «Είναι μεγάλο λάθος να πιστεύουμε ότι η ΝΟΠ έβαλε τέλος στον τρόμο. Θα καταφύγουμε ξανά στον τρόμο, και στον οικονομικό τρόμο.» Παραταύτα, αυτός ο τρόμος, που θα επιβίωνε πέραν της μείωσης του κρατικού μηχανισμού και της Τσέκα, θα ήταν περισσότερο μία απειλή, παρά πραγματικός: όπως διηγείται ο Λεβίν, ο Λένιν έψαχνε έναν τρόπο «με τον οποίο όλοι όσοι τώρα [κάτω από την ΝΟΠ] θα ήθελαν να υπερβούν τα όρια που θέτει το κράτος για τους επιχειρηματίες, θα μπορούν να θυμηθούν “διακριτικά και ευγενικά” την ύπαρξη αυτού του έσχατου όπλου»⁸. Ο Λένιν είχε δίκιο εδώ: η δικτατορία αναφέρεται καταστατικά στην κατάχρηση της (κρατικής) εξουσίας, και σε αυτό το επίπεδο δεν υπάρχει ουδετερότητα. Η κρίσιμη ερώτηση είναι ποιανού κατάχρηση; Εάν δεν είναι η δικιά μας, είναι η δικιά τους.

Ονειρευόμενος, για να χρησιμοποιήσουμε τη δική του διατύπωση, τον τρόπο λειτουργίας της ΕΚΕ στο τελευταίο του κείμενο «Καλύτερα λιγότερα, αλλά καλύτερα», γραμμένο το 1923, ο Λένιν προτείνει ότι αυτό το σώμα θα πρέπει να καταφύγει:

σε κάποιο ημι-κωμικό κόλπο, μια πανούργα τακτική, κάποιο τέχνασμα ή κάτι τέτοιο. Ξέρω ότι στα συντηρητικά και φιλότιμα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης αυτή η ιδέα θα τρόμαζε τους ανθρώπους και ότι ούτε ένας τίμιος αξιωματούχος δεν θα την υποστήριζε. Ελπίζω, πάντως, ότι δεν έχουμε γίνει ακόμα τόσο γραφειοκράτες και ότι μεταξύ μας μια τέτοια συζήτηση θα ήταν απλά διασκεδαστική.

Πράγματι, γιατί να μην συνδυάσουμε την ευχαρίστηση με την αποτελεσματικότητα; Γιατί να μην καταφύγουμε σε κάποιο κωμικό ή σχεδόν κωμικό κόλπο έτσι ώστε να ξεσκεπάσουμε κάτι γελοίο, κάτι επιβλαβές, ή σχεδόν γελοίο, σχεδόν επιβλαβές, κοκ ;⁹

Δεν πρόκειται εδώ για ένα αισχρό αντίγραφο της «σοβαρής» εκτελεστικής εξουσίας, συγκεντρωμένη στα χέρια της ΚΕ και του Πολιτικού Γραφείου; Κόλπα, πανουργίες του λόγου – ένα υπέροχο όνειρο, αλλά ουτοπικό. Το πρόβλημα του Λένιν, υποστηρίζει ο Λεβίν, ήταν ότι είδε το γραφειοκρατικό πρόβλημα, αλλά υποτίμησε το βάρος του και την πραγματική του διάσταση: «η κοινωνική του ανάλυση βασιζόταν σε τρεις μόνο κοινωνικές

τάξεις: τους εργάτες, τους αγρότες και τους αστούς – χωρίς να παίρνει καθόλου υπόψη του τον κρατικό μηχανισμό ως διακριτό κοινωνικό στοιχείο σε μία χώρα που είχε εθνικοποιήσει τους βασικούς τομείς της οικονομίας».10

Οι Μπολσεβίκοι γρήγορα κατάλαβαν ότι από την πολιτική τους δύναμη έλειπε μία διακριτή κοινωνική βάση: η πλειοψηφία της εργατικής τάξης, στο όνομα της οποίας έπαιρναν αποφάσεις, είχε εξαφανιστεί κατά τον εμφύλιο, έτσι κατά έναν τρόπο βρέθηκαν να κυβερνούν σε κενό κοινωνικής αντιπροσώπευσης. Όμως, καθώς φαντάζονταν τους εαυτούς τους σαν μία καθαρή πολιτική δύναμη που επέβαλε τη θέλησή της στην κοινωνία, παρέβλεψαν να δουν πως η κρατική γραφειοκρατία – *de facto* ιδιοκτήτρια, ή απουσία ιδιοκτήτριας, διαχειρίστρια των παραγωγικών δυνάμεων – «θα γινόταν η πραγματική κοινωνική βάση για την εξουσία»:

Δεν υπάρχει “καθαρή” πολιτική εξουσία, απαλλαγμένη από κάθε κοινωνικό θεμέλιο. Ένα καθεστώς πρέπει να βρει μία κοινωνική βάση άλλη από την καταστολή. Το “κενό” μέσα στο οποίο φαινόταν να κρέμεται το σοβιετικό καθεστώς γρήγορα γέμισε, ακόμα και αν οι Μπολσεβίκοι δεν το είδαν, ή δεν επιθυμούσαν να το δουν.11

Εύλογα, αυτή η κοινωνική βάση θα είχε μπλοκάρει το σχέδιο του Λένιν για μία ΕΚΕ. Είναι αλήθεια ότι, τόσο κατά έναν αντι-οικονομίστικο όσο και αιτιοκρατικό τρόπο, ο Λένιν επιμένει στην αυτονομία του πολιτικού. Αυτό που του διαφεύγει, με τους όρους του Μπαντιού, δεν είναι το ότι κάθε πολιτική δύναμη αντιπροσωπεύει κάποια κοινωνική δύναμη ή τάξη, αλλά το πως αυτή η πολιτική δύναμη αντιπροσώπευση εγγράφεται απευθείας στο ίδιο το επίπεδο που αντιπροσωπεύεται, ως μια κοινωνική δύναμη από μόνη της. Η έσχατη μάχη του Λένιν εναντίον του Στάλιν έχει έτσι όλα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μιας γνήσιας τραγωδίας: δεν ήταν ένα μελόδραμα στο οποίο ο καλός μάχεται τον κακό, αλλά μία τραγωδία στην οποία ο ήρωας αντιλαμβάνεται ότι μάχεται εναντίον των ίδιων του των απογόνων, και ότι είναι ήδη πολύ αργά για να σταματήσει τη μοιραία εξάπλωση των λανθασμένων αποφάσεων του παρελθόντος.

Ένας άλλος δρόμος

Που είμαστε λοιπόν σήμερα, μετά την *désastre obscur* (σκοτεινή καταστροφή) του 1989; Όπως και το 1922, οι φωνές από κάτω ακούγονται χαιρέκακα: «Σας άξιζε, τρελοί, που θέλατε να επιβάλλετε το ολοκληρωτικό σας όραμα στην κοινωνία!» Άλλοι προσπαθούν να κρύψουν την κακοπροαίρετη αγαλλίασή τους. Γκρινιάζουν και υψώνουν με θλίψη το βλέμμα στον ουρανό, σα να λένε: «Μας θλίβει να βλέπουμε τους φόβους μας να επιβεβαιώνονται! Πόσο ευγενικό ήταν το όραμά σας για μία δίκαιη κοινωνία! Η καρδιά μας ήτανε μαζί σας, αλλά η λογική μας έλεγε ότι τα σχέδιά σας θα τελείωναν μόνο με πόνο και μια νέα ανελευθερία!» Ενώ απορρίπτουμε κάθε συμβιβασμό με τέτοιες σαγηνευτικές φωνές, πρέπει να αρχίσουμε από την αρχή – όχι χτίζοντας πάνω στα θεμέλια της επαναστατικής εποχής του 20ου αιώνα, που κράτησε από το 1917 έως το 1989, ή, ακριβέστερα έως το 1968 – αλλά να κατεβούμε στο αρχικό σημείο και να διαλέξουμε έναν άλλο δρόμο.

Αλλά πως; Καθοριστικό πρόβλημα για τον δυτικό Μαρξισμό υπήρξε η έλλειψη επαναστατικού υποκειμένου: γιατί η εργατική τάξη δεν πραγματοποιεί το πέρασμα από το «στον εαυτό της» στο «για τον εαυτό της» και δεν καθιστά τον εαυτό της επαναστατικό παράγοντα; Αυτή η ερώτηση έγινε ο κύριος λόγος ύπαρξης για την αναφορά του μαρξισμού

στην ψυχανάλυση, η οποία χρησιμοποιήθηκε για να εξηγήσει τους ασυνείδητους λιβιδινικούς μηχανισμούς που απαγορεύουν στην εργατική τάξη να εξεγερθεί και βρίσκονται εγγεγραμμένοι στην κοινωνική της κατάσταση. Με αυτόν τον τρόπο διασώθηκε η αλήθεια της μαρξιστικής κοινωνικοοικονομικής ανάλυσης: δεν υπήρχε λόγος να δοθεί χώρος σε αναθεωρητικές θεωρίες για την άνοδο των μεσαίων τάξεων. Για τον ίδιο λόγο ο δυτικός μαρξισμός επιδόθηκε σε μία διαρκή αναζήτηση ενός επαναστατικού παράγοντα: οι αγρότες του Τρίτου Κόσμου, οι φοιτητές και οι διανοούμενοι, οι αποκλεισμένοι. Είναι πιθανό ότι αυτή η απεγνωσμένη αναζήτηση του επαναστατικού παράγοντα είναι η μορφή εμφάνισης του αντιθέτου της: του φόβου ότι θα τον βρούμε, ότι θα τον δούμε εκεί που ήδη αναδύεται. Το να περιμένουμε από κάποιον άλλο να κάνει τη δουλειά για μας είναι ένας τρόπος για να ορθολογικοποιήσουμε την αδράνειά μας.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο Αλαίν Μπαντιού πρότεινε ότι θα πρέπει να επανεπιβεβαιώσουμε την κομμουνιστική υπόθεση. Γράφει:

Αν χρειάζεται να εγκαταλείψουμε αυτήν την υπόθεση, τότε δεν αξίζει πλέον να κάνουμε τίποτα στο πεδίο της συλλογικής δράσης. Χωρίς τον ορίζοντα του κομμουνισμού, χωρίς αυτήν την Ιδέα, τίποτα στο ιστορικό και πολιτικό γίγνεσθαι δεν έχει ενδιαφέρον για έναν φιλόσοφο.

Όμως, ο Μπαντιού συμπληρώνει:

η επιμονή σε αυτήν την Ιδέα, στην ύπαρξη της υπόθεσης, δεν σημαίνει ότι η πρώτη μορφή με την οποία εμφανίστηκε, εστιάζοντας στο κράτος και την ιδιοκτησία, πρέπει να παραμείνει ως έχει. Πράγματι, η φιλοσοφική δουλειά, ή και καθήκον ακόμα, που έχουμε είναι να βοηθήσουμε να υπάρξει μία νέα τοπικότητα της υπόθεσης.¹²

Πρέπει να προσέξει κανείς και να μην διαβάσει αυτές τις γραμμές με έναν καντιανό τρόπο, να κατανοήσει δηλαδή τον κομμουνισμό σαν μία κανονιστική Ιδέα και έτσι να επαναφέρει το φάντασμα του «ηθικού κομμουνισμού», με την ισότητα a priori κανόνα ή αξίωμά του. Αντ' αυτού, πρέπει κανείς να διατηρήσει την ακριβή αναφορά σε ένα σύνολο κοινωνικών ανταγωνισμών που γεννά την ανάγκη για κομμουνισμό. Την παλιά, καλή μαρξιστική έννοια του κομμουνισμού, όχι σαν ιδανικό, αλλά σαν μία κίνηση που αντιδρά σε πραγματικές αντιφάσεις. Η αντιμετώπιση του κομμουνισμού σαν μία αιώνια Ιδέα υπονοεί ότι η κατάσταση που τον γεννά δεν είναι λιγότερο αιώνια, ότι ο ανταγωνισμός στον οποίο αντιδρά ο κομμουνισμός θα είναι παντοτινός. Από όπου απέχει μόνο ένα βήμα μία αποδομητική ανάγνωση του κομμουνισμού σαν μία φαντασίωση της παρουσίας, σαν ένα όνειρο για την απαλοιφή κάθε αποξενωτικής αναπαράστασης, ένα όνειρο που εξαπλώνεται μέσω της ίδιας του της αδυνατότητας.

Παρόλο που είναι εύκολο να κοροϊδέψουμε την ιδέα του Φουκουγιάμα για το Τέλος της Ιστορίας, η πλειοψηφία σήμερα είναι Φουκουγιαμικοί. Ο φιλελεύθερος δημοκρατικός καπιταλισμός θεωρείται η φόρμουλα για τον καλύτερο δυνατό κόσμο, το μόνο που απομένει είναι να τον κάνουμε περισσότερο δίκαιο, περισσότερο ανεκτικό και τα λοιπά. Εδώ προκύπτει το εύκολο, αλλά εύστοχο ερώτημα: εάν ο φιλελεύθερος δημοκρατικός καπιταλισμός είναι, αν όχι η καλύτερη, τουλάχιστον η λιγότερο κακή μορφή κοινωνίας, γιατί να μην αφεθούμε ώριμα σε αυτόν, ακόμα και να τον αποδεχτούμε με όλη μας την καρδιά; Γιατί να επιμείνουμε στην κομμουνιστική υπόθεση, ενάντια σε όλες τις πιθανότητες;

Τάξεις και κοινά

Δεν είναι αρκετό να μείνουμε πιστοί στην κομμουνιστική υπόθεση: πρέπει κανείς να εντοπίσει μέσα στην ιστορική πραγματικότητα τους κοινωνικούς ανταγωνισμούς που την καθιστούν πρακτική αναγκαιότητα. Η μόνη πραγματική ερώτηση σήμερα είναι: περιέχει ο παγκόσμιος καπιταλισμός ανταγωνισμούς αρκετά ισχυρούς ώστε να εμποδίσουν την απεριόριστη αναπαραγωγή του; Τέσσερις πιθανοί ανταγωνισμοί μας παρουσιάζονται: η δυσοίωση απειλή μιας οικολογικής καταστροφής, η αναντιστοιχία της ιδιωτικής περιουσίας με τη λεγόμενη πνευματική ιδιοκτησία, οι κοινωνικο-ηθικές συνέπειες των τεχνολογικών και επιστημονικών εξελίξεων, ιδιαίτερα της βιογενετικής, και τέλος οι νέες μορφές κοινωνικού απαρτχάιντ – νέα τείχη και οι παραγκουπόλεις. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχει μία ποιοτική διαφορά μεταξύ του τελευταίου χαρακτηριστικού, του κενού που χωρίζει τους αποκλεισμένους από αυτούς περιλαμβάνονται, και των άλλων τριών, τα οποία αναδεικνύουν αυτό που ο Χαρντ και ο Νέγκρι ονομάζουν «κοινά» - την κοινή ουσία του κοινωνικού μας είναι, η ιδιωτικοποίηση της οποίας είναι μία βίαιη πράξη, στην οποία πρέπει να εναντιωθούμε με τη βία, αν χρειαστεί.

Πρώτον, υπάρχουν τα κοινά του πολιτισμού, οι άμεσα κοινωνικοποιήσιμες μορφές του γνωστικού κεφαλαίου: κυρίως η γλώσσα, το μέσο μας για επικοινωνία και εκπαίδευση, αλλά και οι κοινές υποδομές όπως οι δημόσιες μεταφορές, ο ηλεκτρισμός, τα ταχυδρομεία, κτλ. Αν επιτρεπόταν το μονοπώλιο στον Μπιλ Γκέιτς, θα είχαμε φτάσει στην παράλογη κατάσταση ένας ιδιώτης να κατέχει το λογισμικό του βασικού μας δικτύου επικοινωνίας. Δεύτερον, υπάρχουν τα κοινά της εξωτερικής φύσης, που απειλούνται από τη μόλυνση και την εκμετάλλευση – από το πετρέλαιο ως τα δάση και το ίδιο το φυσικό περιβάλλον. Τρίτον, υπάρχουν τα κοινά της εσωτερικής φύσης, η βιογενετική κληρονομιά της ανθρωπότητας. Αυτό που μοιράζονται όλοι αυτοί οι αγώνες είναι η επίγνωση της καταστροφικής δυνατότητας – μέχρι την αυτοεκμηδένιση της ίδιας της ανθρωπότητας – που ενέχεται στην παραχώρηση των κοινών αυτών στην καπιταλιστική λογική. Είναι αυτή η αναφορά στα «κοινά» που επιτρέπει τη διάσωση της έννοιας του κομμουνισμού: μας δίνει τη δυνατότητα να δούμε την προοδευτική τους περίφραξη σαν μία διαδικασία προλεταριοποίησης αυτών που αποκλείονται έτσι από την ίδια τους την ουσία, μια διαδικασία που δείχνει επίσης προς την εκμετάλλευση. Η δουλειά μας σήμερα είναι να ανανεώσουμε την πολιτική οικονομία της εκμετάλλευσης – για παράδειγμα, αυτή των ανώνυμων «εργατών γνώσης» από τις εταιρείες τους. Μόνο ο τέταρτος ανταγωνισμός, όμως, η αναφορά σε αυτούς που αποκλείονται, δικαιώνει τον όρο κομμουνισμός. Δεν υπάρχει τίποτα πιο ιδιωτικό από μία κρατική κοινότητα που αντιλαμβάνεται τους αποκλεισμένους ως απειλή και προσπαθεί να τους κρατήσει σε απόσταση. Με άλλα λόγια, στη σειρά των τεσσάρων ανταγωνισμών, αυτός μεταξύ των εκτός και των εντός είναι ο καθοριστικός: χωρίς αυτόν, όλοι οι άλλοι χάνουν την ανατρεπτικότητά τους. Η οικολογία γίνεται ένα πρόβλημα βιώσιμης ανάπτυξης, η πνευματική περιουσία περίπλοκο νομικό πρόβλημα, η βιογενετική ένα ζήτημα ηθικής. Μπορεί κανείς να παλεύει ειλικρινά για το περιβάλλον, να υπερασπίζεται μία ευρύτερη έννοια πνευματικής ιδιοκτησίας, να αντιτίθεται στα πνευματικά δικαιώματα για τα γονίδια, χωρίς να αντιμετωπίζει τον ανταγωνισμό μεταξύ των εκτός και των εντός. Επιπλέον, κάποιοι από αυτούς τους ανταγωνισμούς μπορούν να εκφραστούν με τους όρους των εντός που απειλούνται, από τους μολυσματικούς των εκτός. Με αυτόν τον τρόπο δεν έχουμε πραγματική καθολικότητα, μόνο «ιδιωτικά» ενδιαφέροντα με την καντιανή σημασία. Εταιρείες όπως τα Whole Foods και τα Starbucks συνεχίζουν να έχουν υποστήριξη μεταξύ των προοδευτικών, παρόλο που και οι

δύο εμπλέκονται σε πράξεις κατά των σωματείων. Το κόλπο είναι ότι πουλάνε προϊόντα με προοδευτική αφήγηση: καφές που φτιάχνεται με κόκκους αγορασμένους σε τιμές «δίκαιου εμπορίου», ακριβά υβριδικά αυτοκίνητα, κοκ. Εν συντομία, χωρίς τον ανταγωνισμό μεταξύ των εκτός και των εντός βρισκόμαστε σε έναν κόσμο όπου ο Μπιλ Γκέιτς είναι ο μεγαλύτερος ανθρωπιστής, που πολεμάει τη φτώχεια και τις αρρώστιες, και ο Ρούπερτ Μέρντοχ ο μεγαλύτερος υπέρμαχος του περιβάλλοντος, που κινητοποιεί εκατοντάδες εκατομμύρια ανθρώπους μέσω της αυτοκρατορίας του.

Αυτό που πρέπει να προσθέσει κανείς εδώ, προχωρώντας πέρα από τον Καντ, είναι ότι υπάρχουν κοινωνικές ομάδες, που λόγω της έλλειψης συγκεκριμένης θέσης στην «ιδιωτική» τάξη της κοινωνικής ιεραρχίας, αντιπροσωπεύουν ευθέως την καθολικότητα: είναι αυτό που ο Jacques Rancière ονομάζει «το μέρος κανενός μέρους». Αυτό ήταν ήδη το κομμουνιστικό όνειρο του νεαρού Μαρξ – να ενώσει την καθολικότητα της φιλοσοφίας με την καθολικότητα του προλεταριάτου. Από την αρχαία Ελλάδα έχουμε ένα όνομα για την εισβολή των αποκλεισμένων στον κοινωνικό-πολιτικό χώρο: δημοκρατία.

Η κυρίαρχη φιλελεύθερη έννοια δημοκρατίας επίσης ασχολείται με όσους αποκλείονται, με έναν τρόπο εντελώς διαφορετικό όμως: εστιάζει στην ένταξή τους, σαν μειονοτικές φωνές. Όλες οι θέσεις πρέπει να ακούγονται, όλα τα συμφέροντα να υπολογίζονται, τα ανθρώπινα δικαιώματα όλων να διασφαλίζονται, όλοι οι τρόποι ζωής, οι κουλτούρες και οι πρακτικές να είναι σεβαστές, κοκ. Η εμμονή αυτής της δημοκρατίας είναι η προστασία κάθε είδους μειονότητας: πολιτισμικής, θρησκευτικής, σεξουαλικής κτλ. Η δημοκρατική συνταγή αποτελείται εδώ από υπομονετικές διαπραγματεύσεις και συμβιβασμούς. Αυτό που χάνεται είναι η καθολικότητα, που βρίσκεται ενσωματωμένη στους αποκλεισμένους. Οι νέες απελευθερωτικές πολιτικές δεν θα είναι πια η δράση ενός συγκεκριμένου κοινωνικού παράγοντα, αλλά ένας εκρηκτικός συνδυασμός διαφορετικών παραγόντων. Αυτό που μας ενώνει είναι ότι, σε αντιδιαστολή με την κλασική εικόνα των προλετάρων που «δεν έχουν να χάσουν τίποτα πέρα από τις αλυσίδες τους», εμείς κινδυνεύουμε να χάσουμε τα πάντα. Κινδυνεύουμε να αναχθούμε σε αφηρημένα, άδεια καρτεσιανά υποκείμενα, με αφαιρεμένο κάθε συμβολικό περιεχόμενο, με τη γενετική μας βάση ελεγχόμενη, να φυτοζωούμε σε ένα περιβάλλον που δεν αντέχεται. Αυτός ο τριπλός κίνδυνος μας καθιστά όλους προλετάρους, «μία υποκειμενικότητα χωρίς ουσία», όπως το έθεσε ο Μαρξ στα Χειρόγραφα. Η φιγούρα του «μέρους κανενός μέρους» μας θέτει αντιμέτωπους με την αλήθεια της δικής μας θέσης. Η ηθικοπολιτική πρόκληση είναι να αναγνωρίσουμε τους εαυτούς μας σε αυτήν τη φιγούρα. Κατά μία έννοια, είμαστε όλοι αποκλεισμένοι, τόσο από τη φύση, όσο και από τη συμβολική μας ουσία. Σήμερα είμαστε όλοι δυνάμει *homo sacer*, και ο μόνος τρόπος να αποφύγουμε να γίνουμε πραγματικά είναι να δράσουμε προληπτικά.

1B.I. Λένιν , 'Σημειώσεις ενός Εκδότη', δημοσιευμένο μετά θάνατον στην Πράβδα, 16 Απριλίου 1924; Collected Works, τομ. 33, Μόσχα 1966, σ. 204-7

2 Σ. Μπέκετ, 'Worstward Ho', Nohow On, Λονδίνο 1992, σ. 101.

3I. B. Λένιν, 'Eleventh Congress of the RCP(B)', Collected Works, τομ. 33, σ. 281-3.

4Σ. Μάрай, Memoir of Hungary: 1944-1948, Βουδαπέστη 1996.

5 Μ. Λεβίν, Lenin's Last Struggle [1968], Av Άρμπορ, MI, 2005. σ. 131-2.

6 Παρατίθεται στο Λεβίν, *Lenin's Last Struggle*, Παράρτημα 1, σ. 146–7.

7 Λεβίν, *Lenin's Last Struggle*, σ. 84.

8 Λεβίν, *Lenin's Last Struggle*, σ. 133.

9 Λένιν, 'Better Fewer, But Better', *Collected Works*, τομ. 33, σ. 495

10 Λεβίν, *Lenin's Last Struggle*, σ. 125.

11 Λεβίν, *Lenin's Last Struggle*, σ. 124.

12A. Μπαντιού, *The Meaning of Sarkozy*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, 2008, σ. 115.